

LÄHTEET

- LUKKARI, LYYLI–SOLANTERÄ, LASSE-J. 1994: *Siit myä luvetah: Kymin murteen sanakirja*. Kymi-Seura r.y. Kotka.
- PUNTTILA, MATTI 1968: Vehkalahden murre. – Matti Punttila ja Jorma Manninen (toim.), *Vehkalahden pitäjänkirja I* s. 120–142. Ankkapurha VI. Myllykoski.
- 1995: Kymiläistä sanataidetta sanakirjana. – *Virittäjä* 99 s. 314–319.
- RAPOLA, MARTTI 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 283. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SIVULA, JAAKKO 1987: Aino Valli 1902–1987. – *Virittäjä* 91 s. 535–536.
- VALLI, AINO: *Iitin ja Jaalan etymologiskansatieteellinen sana- ja perinnekirja*. Osat A–J, K–L, M–R, S–Ö. Iitti: Iitin kunta [1988–1989].
- VIRTARANTA, PERTTI 1958: *Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 252. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

INSPIROIVA SUOMALAIS-VIROLAINEN SANAKIRJA

Suomi-viro-suursanakirja. Päätoimittaja Valdek Pall, toimittajat Anu Haak, Paul Kokla, Külli Kuusk, Helga Laanpere, suomen kielen asiantuntija Maija Länsimäki, kieliopin asiantuntija Ülle Viks, paikannimien asiantuntija Peeter Päll, toimitussihteeri Margit Langemets, ATK-asiantuntijat Indrek Hein ja Margit Langemets. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Eesti Keele Instituut. Tallinna 2003. ISBN 951-9475-95-8 (koko teos). Ensimmäinen osa A–Q. 1294 s. ISBN 951-9475-97-4. Toinen osa R–Ö. 1301 s. ISBN 951-9475-98-2.

Uusi *Suomi-viro-suursanakirja* on tähänastisten suomalais-virolaisten sanakirjojen joukossa aivan omassa sarjassaan. Se on paljon edeltäjiään, Julius Mägisten (1931) sekä Kalju Pihelin ja Arno Pikamäen (1965, uusi painos 1969 Paul Alvren toimittamana) *Soome–eesti sõnaraamat* -nimisiä sanakirjoja laajempi. *Suomi-viro-suursanakirja* sisältää yli 90 000 hakusanaa, kun Pihelin ja Pikamäen sanakirjassa niitä on 45 000. Teos on massiivinen myös ulkomuodoltaan: siihen kuuluu kaksi osaa ja yhteensä 2 600 sivua. Lisärvoa sanakirjaan tuovat liitteenä olevat suomen ja viron muoto-opin yleiskatsauk-

set, paikannimien valikoima sekä käytössä varsin käteväksi osoittautuva vironkielisten käännösvastineiden taivutussanasto.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen ja Eesti Keele Instituutin sanakirjayhteistyö alkoi vuonna 1998, ja työn tulos ilmestyi keväällä 2003. Sanakirjan materiaali perustuu *Suuren suomi–ruotsi-sanakirjan* (1997) tietokonemuotoiseen käsikirjoitukseen, joka puolestaan perustuu *Suomen kielen perussanakirjaan* (PS). Sanakirjassa on hyödynnetty myös viimeaikaista virolaista fraseologian- ja sanastontutkimusta (esim. EKS; Öim 1991, 1993; Alvre 1995). Kuten toimituskunnasta

näkee, sanakirja on kahden maan tutkimus-yhteisöjen yhteistyötä siten, että kirjan käytännön sanakirjatyön ovat tehneet kokeneet virolaiset leksikografit. Päärahoittajana puolestaan on toiminut Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kautta Suomen opetusministeriö.

SANASTOA, RAKENTEITA JA MUOTO-OPPIA

Suomi-viro-suursanakirja antaa varsin ajantasaisen kuvan nyky-suomen yleiskielen sanastosta. Hakusanat ovat peräisin PS:n aineistosta mutta siten, että hakusanojen artikkeleita on purettu omiksi hakusanoikseen. Tällä tavoin sanakirjassa on nostettu PS:aan verrattuna jonkin verran enemmän esiin puhekielistä sanastoa (esim. *plussa* ja *plussata* ovat omina hakusanoinaan toisin kuin PS:ssa, jossa molemmat ovat *plus*-hakusanan jatko-osassa). Slangin ja murteellisuuksien ynnä muiden puhekielisyyksien osalta valintaperusteet ovat samat kuin PS:ssa: valitut sanat esiintyvät suhteellisen taajaan joukkoviestimissä, toisin sanoen kuuluvat yleispuhesuomeen. Niin nopea on maailman meno, että termit *globalisaatio* tai *maapalloistua* eivät ole ehtineet sanakirjaan, vaikka *globaali* ja *globalistua* jo ovat. (*Kielitoimiston sanakirjassa* mukana ovat jo molemmat uudet muodot.) Toisaalta sanakirja kattaa suomen yleiskielen sanastoa varsin laajasti siten, että esimerkiksi vanhemmankin kaudon kirjallisuuden lukemisen pitäisi onnistua hyvin. Myös kirosanon ja muun affektisen sanaston valikoima on varsin edustava, ja selitteiden tyyliuonnehdinnat ovat osuvia. Erikaisalojen terminologian mukaan ottaminen näyttää pitkälti seurailevan PS:n toimintustyyliä tehtyjä valintoja, joita paikoin olisi voinut arvioida uudelleen: esimerkiksi kummastakin sanakirjasta löytyvä hakusana *quisling* 'vieraan miehitysvallan hyväksi

toimiva henkilö' on varsin harvaan suomenkielissä teksteissä esiintyvä termi.

Kummankin niteen alussa on esitelty havainnollisesti kaavakuvin sana-artikkelin rakenne. Yhdyssanat ovat omina sana-artikkeleinaan, mikä toisaalta nopeuttaa sanakirjan käyttöä mutta toisaalta lisää sivumäärää. Totuttuun tapaan sanan taivutus esitetään rivinyllisellä taivutuskaavan numerolla. Sana-artikkeleissa eri merkitykset osoitetaan numeroin. Usein numerointi seuraa PS:n sana-artikkelien rakennetta, mutta esitystä on toisinaan muutettu siten, että kohdekielen eri ilmaistyyppit tulevat havainnollisesti esiin. Sekä hakusanoista että esimerkeistä annetaan käänkösvastineet (esim. »*sorkilka sõrg vasikka makasi ~at suorina vasikas oli sõrad välja sirutanud*»). Sulkeissa on vielä esitetty erilaisia merkityksen tarkenteita niin suomen hakusanasta kuin viron vastineista sekä tietoa tyyliarvosta tai kontekstista. Kun hakusanalle ei ole sopivaa vironkielistä vastinetta, vastineen sijaan on annettu puolilainausmerkeissä oleva selite (esim. *ulkoläksy* 'koduülesanne, mis tuleb pähe õppida').

Sanakirjan toisen osan lopussa esitetään yleiskatsaus suomen ja viron morfologiaan. Se on myös nopea johdatus kielten keskeisiin eroihin: taivutuksen yleisistä asioista esille otetaan nominin- ja verbintaivutus, yhdyssanat, vertailuasteet, liitepartikkelit ja astevaihtelu, virosta lisäksi muutakin sanavartalon äännevaihtelua. Huomiota kiinnitetään erityisesti suomen ja viron eroihin. Lisäksi esitellään nominien ja verbien taivutustyyppit sekä pronominiinien taivutus. Suomen esitys perustuu PS:aan, viron taivutustyyppien esityksen pohjana on Ülle Viksin *Väike vormisõnastik* (1992). Lukijalta odotetaan jonkin verran alan termien hallintaa, mutta toisaalta kieliopin asiat on havainnollistettu runsain esimerkein. Rinakkain suomeksi ja viroksi kulkeva esitely palauttaa myös kielentutkijalle mieleen

suomen ja viron lingvistiikan keskeistä termistöä.

Morfologiaosuuden jäljessä on 360 sivun laajuinen taivutussanasto, joka antaa morfologiset tiedot niistä sanoista, jotka sanakirjassa esitetään suomenkielisten hakusanojen vironkielisiksi vastineiksi. Sanoista esitetään sanaluokka, taivutus-tyyppi ja lisäksi muutama taivutusmuoto (nomineista tavallisesti yksikön genetiivi ja partitiivi, erikoisemmista tapauksista myös monikon genetiivi ja lyhyt illatiivi; verbeistä *ma*-infinitiivi tai indikatiivin preesensin yksikön 3. persoona, joistakin verbeistä myös imperatiivi ja *tud*-partisiippi tai passiivin preesens). Sanaston hakusanoihin ja taivutusmuotoihin on merkitty 3. kestoaste ja poikkeuksellinen painotus. Yhdyssanoja ei ole lueteltu omina hakusanoinaan, vaan ne on sijoitettu kunkin sanan perään määriteosien luettelona. Taivutussanasto ei korvaa viro–suomi-sanakirjojen antamaa taivutustietoa tai Viksin laajaa morfologiasanastoa, mutta se on erinomainen pika-apu, kun on syytä tarkistaa jonkin virolaisen sanan kestoaste tai klusiilien laatu.

SANAKIRJAN MONTA KÄYTTÖTAPAA

Perinteisesti ajatellaan, että sanakirjan ensisijaisena kohderyhmänä ovat sen kielen puhujat, jolla hakusanat on kirjoitettu; hakusanojen kieli onkin yleensä käytössä myös sanakirjojen metakielenä. *Suomi–viro-suursanakirjassa* sanakirjan käyttö-ohjeista suuri osa on myös viroksi, ja laaja (58 sivua) suomen ja viron muoto-opin esittely on sekä suomeksi että viroksi. Sanakirjan rakenne on hyvin samanlainen kuin pohjateoksena olevassa *Suuressa suomi–ruotsi-sanakirjassa*, mutta lähde- ja kohdekielen samanlaisuuden takia *Suomi–viro-suursanakirjassa* on vielä selvemmin voitu

seurailla PS:n esitystapaa sana-artikkelien rakentamisessa.

Sanakirjojen kohderyhmäajatteluun liittyy myös usein käsitys siitä, onko sanakirja tehty aktiivisen (itsensä ymmärrettäväksi tekemisen) vai passiivisen (ymmärtämisen) kielenkäytön tarpeisiin. Näin laaja ja huolella rakennettu lähisukukielten sanakirja rikkoo tavallaan molempia perinteitä, sekä kohderyhmä-ajattelua että jakoa aktiiviseen ja passiiviseen sanakirjaan. On nimittäin varsin helppoa keksiä eri tapoja soveltaa sanakirjaa niin virolaisen kuin suomalaisen näkökulmasta. Kielenopetuksen kannalta uusi sanakirja on korvaamaton sekä suomalaiselle että virolaiselle oppijalle. Luulen kuitenkin, että kirja kuluu ennen kaikkea virolaisen käyttäjäkunnan käsissä ja nimenomaan suomesta viroon tapahtuvan kääntämisen apuvälineenä, siis tässä mielessä aktiivisen sanakirjan tavoin.

Suomalainen, jolla on jo kohtuullinen viro taito, käyttänee suomalais-virolaista sanakirjaa niin, että etsii sanakirjan avulla virolaista vastinetta, jonka nyanssit vielä tarkistaa mainiosta *Eesti kirjakeele seletusõnaraamatusta* (EKS). Kaksikielinen ja yksikielinen sanakirja toimivat siten erinomaisesti yhdessä, mutta tällainen käyttö vaatii jo jonkinmoista viro taitoa. Erityisesti suomalaisten viro kielen harrastuneisuuden tueksi olisi kiire saada aikaan vastaava kaksikielinen viro–suomi-suursanakirja.

Suomi–viro-suursanakirja on kuitenkin erinomainen lähde keskeisimpien sanontojen nopeaan tarkistukseen niin virolaiselle kuin suomalaisellekin käyttäjälle. Esimerkiksi hakusana *pitää* ja sen monimuotoiset käytöt ja idiomatiikka saavat kirjassa neljän palstan verran tilaa. Sana-artikkelissa tulee havainnollisesti ilmi *pitää*- ja *pidama*-verbien erilainen polysemia sekä myös erilaisten konstruktioiden variaatio (esim.

pitää kynää kädessä – pliiatsit käes hoida, yli jäävät rahat saat pitää – need rahat, mis üle jäävad, võid endale võtta, pitää puolensa – vastu pidada, pitää näyttely – näitust korraldada, pitää jkn puolta – kellegi poolt olla; kellegi poole hoida, pidin asianani ilmoittaa tästä teille – ma tegin oma südamasjaks sellest teile teatada; pidasin sellest teile teatamista oma kohustukseks, minä pidän sinusta – sa meeldid mulle, mitä pidät uudesta hatustani? – kuidas sulle mus uus kübar (müts) meeldib?, sinun pitää puhua totta – sa pead tõtt rääkima, maasta olet sinä tullut, maaksi pitää sinun jälleen tuleman – põrmust oled sa võetud, põrmuks pead sa jälle saama, sinne piti rakennettaman talo – sinna pidavat maja ehitama).

Toisaalta sekä suomalaista että virolaista lukijaa viihdyttää jo pelkästään kirjan selailu ja kiehtovien yksityiskohtien poimiminen. Lähisukukielten sanakirja on parhaimmillaan, kuten *Suomi–viro-suursanakirja*, samanlaisuuden mutta myös erilaisuuden inspiroiva aineslähde: se näyttää, miten sama asia voidaan eri kielillä pukea sanoiksi, rakentaa pala palalta eri tavoin tai hyvinkin samanlaisista osista.

KAKSI KIELTÄ, MONTA TAPAA SANOA

Suomi–viro-suursanakirja on inspiroivaa luettavaa myös suomen sanaston kannalta: yhtäältä hakusanasto valottaa nykysuomen yleiskielen sanaston rakentumista, mutta toisaalta viron vastineet useinkin läpinäkyvinä ilmauksina tuovat ilmi toisen mahdollisuuden kielentää ja sitä kautta käsitteistää maailmaa, sen olioita ja siinä vallitsevia suhteita. Esimerkiksi substantiivia *tieto* merkityksessä 'tosiasioiden tunteminen' vastaa virossa *mine*-teonnimijohdos *teadmine*, joka suomalaisen näkökulmasta tekee tietämisestä aktiivisempaa ja päämääräsuuntautuneempaa. Käsitteistys näkyy esi-

merkiksi idiomin *usko ei ole tiedon asia* viron vastineessa, jossa viro erottaa uskon ja tietämisen prosessit eri prosessuaalistasasteiksi: *usk ja teadmine on eri asjad*. Hahmotuseroa voi pohtia myös kollokaatioiden *intuutiivinen tieto ja intuutiivne teadmine* vertailun kautta, jossa niin ikään suomalaisen näkökulmasta viron ilmaus kuvaa aktiivista prosessia kokonaisuudessaan ja suomen pikemminkin prosessin lopputulosta. Kaikkiaan *tieto*-alkuisia hakusanoja sanakirjassa on runsaat kaksi sivua ja viron vastineiden kirjo on suuri (esim. *teadmised, andmed, teatmed, teade*).

Kiinnostavaa on myös vertailla sanaston johtosuhteita ja erityisesti erilaisia ratkaisuja merkityksen laajentumisissa ja polysemian rakentumisessa. Suomessa substantiivin *maja* rinnalla on verbi *majailla* tilapäisen oleilun merkityksessä (*majailla sukulaisten luona, lähistöllä majaili irtolaisia*), mutta vaikka virossa suomen *maja*-sanalle on monta vastinetta, mikään niistä ei johda *majailla* merkitykseen, vaan asia ilmaistaan sanakirjan mukaan muun muassa *elama, asuma, peatuma* tai *olema* -verbeillä. Polysemia voi myös rakentua pitkälti samaan tapaan: esimerkiksi adjektiivit *liukas* ja sen vastine *libe* sopivat molemmat sekä suksien liikkeen kuvaamiseen että ovelasta ihmisestä puhumiseen.

Erilainen konstruointi tulee esiin hauskasti *pingottaa*-verbin yhteydessä: viron *pingutama, pingule tõmmata* kuvaa konkreettista pingottamista, mutta ei ihmisen hermoilemista tai ahkeraa opiskelua (vrt. suomen *pinko*). Virossa hermoilumerkitystä kantaa hermoa merkitsevän sanan *närv* johdos *närvitsema* ja ahkeraa opiskelua *tuupima*. Siten suomen *pinko* on viron *tuupur, tuupija*. Viron *tuupima*-verbillä on merkitykset 'päntätä päähän; sulloa; mukiloida'. Kun vielä EKS antaa näistä ensimmäiseksi juuri suomen *tuupia*-verbiltä puuttuvan pänttämisen merkityksen, on suomalaisen

▷

näkökulmasta viron 'pänttäminen' tiedon tunkemista oppijan päähän.

Tapauksia, joissa virossa ei ole suoraa vastinetta suomen lekseemille, on varsin vähän. Nämä ovat yleensä yhdyssanoja. Toisaalta juuri ne sana-artikkelit, joissa viron vastine on puolilainausmerkeissä, pysäyttävät miettimään kahden naapurikulttuurin eroja ja oman kulttuurin ominaispiirteitä: miten ollakaan, vain suomen leksikossa ovat sellaiset käsitteet kuin *sopupeli* (urh.) '[palli]mäng, mille tulemus on ette kokku lepitud', *jokerikysymys* 'oluline küsimus mälumängus vm. millele õigesti vastamine annab rohkem punkte' ja *kiekkokaukalo* 'jäähokiväljak koo piiretega'. Siinä määrin vähän puolilainausmerkkejä kirjassa on tarvittu, että lukija herää pohtimaan lahden-takaisten kulttuurien samanlaisuutta mutta ennen kaikkea kieliin kirjoittuneen maailmankuvan yhteistä pohjaa. Esimerkiksi sellaisia kokemuksen alueita, joita verbit *moittia* ja *soimata* kuvastavat, ilmaistaan rikkaasti niin suomessa kuin virossakin (esim. *soimata, moittia, haukkua, syyttää, kritisoida, arvostella, morkata, nuhdella – laita, noomida, ettehteid teha, süüdis-tada, arvustada, kritiseerida, sõimata, nää-gutada, iriseda, maha teha*).

MYÖS TOISEEN SUUNTAAN!

Suomi–viro-suursanakirja nostaa lähisuku-kielten sanaston vertailun mahdollisuudet aivan uudelle tasolle. Tuntuu suorastaan tuhlaukselta, että samaa aineistoa ei ole saatavana sähköisessä muodossa, jolloin erilaisten hakujen kautta aineistoa olisi mahdollista käyttää monipuolisemmin. Ymmärtääkseni virolainen osapuoli olisi suomalaista valmiimpi myös sähköisten versioiden kehittämiseen (Langemets 2005). Kaikkiaan Viro onkin edelläkävijä sähköisissä sanakirjoissa ja korpuksissa (ks. www.keelevara.ee).

Sekä kielentutkimuksen että aivan arkipäiväisen kanssakäymisen vuoksi yhtä laaja sanakirja virosta suomeen olisi enemmän kuin tarpeen. *Suomi–viro-suursanakirjan* käyttäjäkunta jääkin odottamaan uutta viro–suomi-suursanakirjaa — ja nimenomaan sellaista, jonka tekee yhtä kokenut leksikografien joukko. ■

MINNA JAAKOLA

Sähköposti: minna.jaakola@helsinki.fi

LÄHTEET

- ALVRE, PAUL 1995: *Sooe väljendeid eesti vastetega*. Tallinn: Valgus.
- EKS = *Eesti kirjakeele seletussõnaraamat I–VI*. Tallinn: Keele ja Kirjanduse Instituut ja Eesti Keele Instituut 1988–2004.
- www.keelevara.ee
- Kielitoimiston sanakirja*. Elektroninen aineisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 132. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy 2004.
- LANGEMETS, MARGIT 2005: Viron kielen sähköisistä yleisanakirjoista sisältä ja ulkoa katsoen. Esitelmä viron kielen kevätseminaarissa Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisessa laitoksessa 20.4.2005.
- MÄGISTE, JULIUS (toim.) 1931: *Sooe-eesti sõnaraamat*. Akadeemilise Emakeele Seltsi Toimetised XIX. Tartu: Akadeemilise Emakeele Seltsi kirjastus.
- PIHEL, KALJU – PIKAMÄE, ARNO (toim.) 1965: *Sooe-eesti sõnaraamat*. Tallinn: Valgus.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja I–III*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Valtion painatuskeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994.

Suuri suomi–ruotsi-sanakirja. Helsinki: WSOY 1997.
VIKS, ÜLLE 1992: *Väike vormisõnastik. I: Sissejuhatus & grammatika. Väike vormisõnastik II: Sõnastik & lisad*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia

Keele ja Kirjanduse Instituut.
ÕIM, ASTA 1991: *Sünonüümisõnastik*. Tallinn: oma kulu ja kirjadega.
— 1993: *Fraseoloogiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

VÄITÖSKIRJOJA LAPSEN FONOLOGIASTA

Sari Kunnari *Characteristics of early lexical and phonological development in children acquiring Finnish*. Acta Universitatis Ouluensis B 34. Oulu: Oulun yliopisto 2000.

Pirjo Turunen *Production of word structures: A constraint-based study of 2;6 year old Finnish children at-risk for dyslexia and their controls*. Jyväskylä Studies in Languages 52. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2003.

Lapsen kielenkehitys tarjoaa kiintoisia haasteita fonologian teorialle. Tutkimus on tuottanut uudella vuosituohannella jo useita suomea koskevia väitöskirjoja (Kunnari 2000; Savinainen-Makkonen 2001; Turunen 2003), artikkeleita ja oppikirjan (Kunnari ja Savinainen-Makkonen 2004). Tarkastelen tässä arvioissa näistä kahta väitöskirjaa.

LAPSEN ENSISANOJEN FONOLOGINEN ANALYYSI

Sari Kunnarin väitöskirja *Characteristics of early lexical and phonological development in children acquiring Finnish* on merkittävä kahdessa mielessä. Se on toisaalta laajin systemaattinen fonologinen kartoitus normaalia kehitystä edustavan suomenkielisen lapsijoukon ensisanoista. Toisaalta fonologinen tutkimus on useimmiten aloitettu vasta siitä ajankohdasta, jolloin lapsen sanojen muoto ja merkitys ovat selvästi ha-

vaittavissa eli noin kahden vuoden iästä, kun taas Kunnarin työ kattaa kehityksen varhaisimman ajan.

Väitöskirjan kieliasu on tiivistä, helpolukuista ja jäntevää. Taulukot ja graafiset esitykset ovat selkeitä ja ne on laadittu olennaiseen keskittyen. Erityinen ansio koituu tutkimuksen eri alakohteiden vertailusta muihin kieliin. Primaariaineiston muodostavat viideltä tytöltä ja viideltä pojalta kuukauden välein videoitu aineisto ja vanhempien päiväkirjamerkinnot. Sekä lapsen sanasto että äidin lapselle suuntaama sanasto on analysoitu. Lapset olivat Oulun seudulta, terveitä, korkean tason koulutusta edustavien vanhempien esikoisia. Tavoitteena oli kuvata 50 ensisanan kehitysvaihetta, joka sivulla 42 esitetyn tilaston perusteella kattoi aikavälin 8–22 kk (= 0;8–1;10), jolloin hitainkin lapsi oli saavuttanut nuo 50 sanaa.

Kirjallisuuskatsaus (luku 2) kattaa erinomaisesti kotimaiset ja kansainväliset jul-